

Хальмгуд болн Улан Церг

(Чигчнь)

Цуг пулеметс, церган дахад, уралан шургьлдв. Уулдвртан бахтдж омгшсн Фоменко, хортна захд турулдж курад, бийн эклдж чавч. Минь эн цагла кишва альвн сумн чеджарнь тусгд шавтав. Арднь довтлдж йовсн, энуган алдл уга дахдг ур Шурюм, Фоменкин гартк чашк ээдрсн болад одсиг узэд, укс-гидж гуулгэд, Фоменкиг, күүцэд, туунд жолагинь хавлдж авн, хаджугшан кбтлад гарад одв. Арднь довтлдж йовихасн хальмгуд хяакрлдв:

—Кембэ! Кембэ!

Энькр збрмг: командирнь шавтад одсиг медчкэл, манахс мбрдиннь гүүдлг шүүрдүлв, иньг Фоменкин тблэ бшггэан авхар аралдцхав. Ард хоцрдж йовцхаснь, шавтсн командирн узккэд, хортид улм аралдцхав. Эдн адгьдж мбрдасн буулдад, олонь-татуран чаньгьадж авад, махлагъан дардж умслдэд, адгьдж мордллад, уралан гүүлгчхана.

—Гем уга, менд бээджэ, Поминка! — гидж хяакрлдсн хальмгуд нислдэд гарлдэд бээцхав. Хортан эрт күүцд, бшггэан туунд эрт авхар эдн цуггар зүткцхав.

Аанэ-хорна гидгиг меддг уга, авртэ збрмг, кецу мергн пулеметчик, ташр пулеметсин командин начальник Ангулан Арлтан эн дээлдэнд зун гарарн шавтв. Пулеметин тускар саянар меддг Арлтан, эн пулеметсиннь ик-зуугинь хамхрха, энд-тенд кеер кевтцхасн пулеметсэс зүүд-нинилүүдж цуглуудж кесн мбн, тегэд теднэ кесгнь мууггар хадг билэ. Теркэ альвн мбрн дееран суусн Арлтан, хортна сумд асхрад бээвчн, тбртан тууг эс авчх бээлдтэ болдг билэ. Зарм пулеметс дээлдэни гүүргүлэ хадган уурад одхла, тедниг эрт ясхар Арлтан шудтан довтлууд оддг билэ.

★
 Амр-Санана Антона
 „Мудрешкин сын“
 гидг дегтрэс

★

Нег захднь ясвр кегьад оркхла, наадк захднь нег пулемет эвдрдг билэ, тегэд Арлтан хяакрлмн: „ягъла!..ягъла!“ Минь иигдж йовсн нег цагтан Арлтан гаран шавтасн болдг. Тегэд Арлтан, бийиннь тергн деер суулгьдж авад гархла, хортн тал халэдж, эрүл гарарн завдн бээдж хяакрв:

—Экэн алдсн элмрмүд, танд би узулхв!

Хойр сэн командирмүд тигдг шавтдж гарцхав.

Ардан улдэсн кбрнь талнь манахс дэврэд йовхла, хортна барун захнь Кожанов тал дэврлгэан айдулв. Бийдэн дбнь ирх гидж йирин сана бээсн Кожанов, ууджмд дээлдэн болжахинь соньсв, тегэд хортна барун зах тал кбдлмшан чаньгьав. Манахсас үргдг зулад, цухрдж йовсн хортна ардан улдэсн кбрньгнь, Кожановас цухрдж зулдж йовсн эвранны эркин-гол кучнлэ харгьдж мбрлгдв. Эдн негдлж авад, Тенг гол темцэд, тендк эврэхс талан гарв.

Матросмуд болн хальмгуд харгьсн байр, келдг бичдг болн уга авртэ болв. Сүранны ббдлдж омгшсн мана отрядмүд, цуг халхарн цухрдж зулдж йовх хортиг холд кбблдэд гарцхав. Манахсин „ура“ гидж хяакрлдэн кбдг дүүргэд йовна. Кучн негддг одв. Чашкан атхсн гар улм чаньгьрад йовна. Манахсин мбрдин бийснь, эздүдиннь байр медэд, хойр талан толгьагъан акрллад, телүлдж аньгьалдад „жолагинь султхдг бг“ — гилдсн болад йовцхана.

Дээлдэнэ хбдн кеер-кбдэд митинг болв. Хальмгудин халхас босдг келцхав. Эн митинг болджатл үр Фоменко шаварн бнэгрв. Туунэ келсн сул үгнь:

—Бичэ сүрдцхатн, кбвүд, — уралан дэврцхатн! Цоктн, цоктн! Сулдан товкнун бээлгын менд болтхал!

Митингд бээсн улс цуггар махлагъан авцхав. Цуггар ачиман уга болдг тагчкрцхав. Эн сүркэ тагчк дүүвр уурин үклд харм-тбрдж атылгын билэ.

Фоменкин ормд орулдсн негдгч эскадрона командир Дрючков Андрей (Бен-Али) үр Городовиковд соньсхв: „Керг-уулдвр йир саянар күүцэдв. „Бен-Али“...“

1919 джиллин намр. Хальмг мбртэ цергин полкс бийсиннь дундас мбрн-цергин олн дүүвр баатрмуд бсгдг гаргьчхасн мбн. Теднэ негнь хойрдгч эскадрона командир Шапшукков билэ. Хортнур дэврдж ордан болгьнд Шапшукков эвранны Нарма гийг гергтэгийн бидин зергдг йовдг

билэ. Халун дээлдэнэ цагт Шапшукков гергидэн хяакрлдг билэ:

—Нарма, бичэ хоцр!

Шапшукковин гергн Нарма, Северн Кавказин газрт кесг олн халун дээлдэнд орлцдг йовла. Султан гидг селэнэ ббр негдгч хальмг мбртэ цергин полк Васичев гидг полковникин бандла амэн гартан бэрдж ноолдгч йовсн цагт, Шапшуккова Нарма маргдш уга дүүвр уулдвр кесн мбн.

Васичев гидг полковникин миньгын тавн зун күүтэ мбрн церг цокулдж хамхрсн догшн дээлдэнд болсн атакд Шапшукков саак кевтэн гергтэгийн зергдгч йовла. Граждан дээднэ дүүвр улан баатрмуд полкин командир Хомутников, туунэ помощник, аях-сүрдхэн меддго Аким Стаценко, ицкэ дүүвр баатрмудан ардан дахулдж, гал-маньнад нисдгч йовцхала. Хортнур довтлсн сүртэ полкин бмн-нүүрг эдн йовцхала.

Гар-бэрлдгч хортна чавчлдж йовсн замд Стаценко бийлэрн йлл бас чавчлдана, элдв гавшуун эрлмтэ цагаан нег офицерлэ харгьдг одсн ноолдджана. Болд чашкисин ирмүднь нарид гилвкдг падрдна, нег-негилэрн харгьдг джиньцхана. Тигдг амндэн күүрдлжэсн замд цагъачудин нег хазг чашкан ббдэн бргсн мана Стаценко Аким тал хаджугьас нисдгч йовсинь Шапшукков нүднэнь булнгар зервк узэд оркв. Бийн ганцарн хойр хортна чавчлдж, муудан күүрч йовсн Шапшукков:

—Нарма, Акимиг харс! — гидж хяакрв.

Курад чавчхар седхлэ цаг бачм болад, Нарма нагагъан шүүрч авад, Стаценко Акимин ббрнь ирчксн хортиг хагьад, бсргэд орксн мбн.

Тигдг унн чик седклэн бгч, улан туг дор йовдг, цуг делкан революцин тблэ, цуг даджрулгч болн мухлалулгч кумин сулдхврн тблэ, алдр революцин болн гражданс дээднэ дирилгнэ кучр болн дүүвр джилмүдт, эн алдр кергин түүткүринь дээлдэгьэр йилгьдг йовсн цагт, хальмг күүкн Шапшуккова Нарма ноолдгч йовсн мбн.

Нег дакдг Шапшукков эвранны эскадрогьарн халэврхарвр келгьни халх уулдврт бээджэгьад, шуд эврэн бий деерэсн сббгьар гарч йовад, Усть-Медведицк гидг станцд нисдг орад, тенд бээсн кесг хортдиг цокдг кббгьад, кесг олн товс, бу-селмс болн нань чигн зер-зевс буладж авсн мбн.

Иим дүүвр улсан Октябрин товсин ниргдэн дотр, тууджлгч ноолданд босдг дирилсн мана олн-амтн кезэд чигн эс мартхнь лавта.

Орсас орчулсн ИНДЖИН ЛИДЖ.